

Kwestie: Inclusief Onderwijs¹

- naast leerplicht ook ontwikkelrecht -

¹Met 'inclusief' bedoelen we: dat iedereen erbij hoort, optimaal leert, meedoet en bijdraagt.

Vraagstelling:

**“Hoe zorgen we ervoor
dat het basisonderwijs
eerlijke en gelijkwaardige
kansen biedt
voor ieder kind?
Hoe maken we het
basisonderwijs
zo inclusief mogelijk
voor huidige
en toekomstige
generaties kinderen?”**

Inhoudsopgave

01

Inleiding

02

Samenvatting

03

Het huidige basisonderwijs

04

Probleemanalyse en hypothesevorming

05

Inlevingsoefening in ToekomstRaad en expertsessie met professionals

---

06

Relevante wet- en regelgeving

07

Aanvullend juridisch kader

08

Conclusie

**‘Het ministerie van onderwijs
is het ministerie
van de toekomst.
Samen met ouders,
leraren en schoolleiders
aan de slag
voor de toekomst
van de volgende generatie.’²**

Minister voor Basis- en Voortgezet
Onderwijs en Media.

---

²Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/regering/bewindspersonen/arie-slob>

Lief kind
wat fijn dat je er bent
om samen te ontdekken
wat je wil leren en wie je bent
om vrienden te maken
en sterker te staan
om niet op te geven
en beren te verslaan
op de weg die voor jou is
een leven lang leren
op onderzoek uit
buiten de lijnen je toekomst
creëren

Door: Kim Jaspers

1. Inleiding

De 'waarnemend Ombudspersoon Toekomstige Generatie, hierna ook 'de Ombudspersoon', maakt deel uit van het Lab Toekomstige Generaties, hierna ook 'het Lab' of 'LabTG'³. Het Lab is in 2018 opgericht met als doel dat in 2050 iedereen het welzijn van toekomstige generaties meeweegt in belangrijke beslissingen. De waarnemend Ombudspersoon valt onder de agenderende en toetsende functie van het Lab, oordeelt ieder jaar over een of meer door het Lab geselecteerde kwesties en behandelt klachten, waarbij de impact van doen of nalaten nu op het welzijn van toekomstige generaties wordt onderzocht en beoordeeld. Bij dit oordeel kan de Ombudspersoon aanvullend advies geven.

Deze kwestie 'Inclusief Onderwijs' is de tweede kwestie die aan de Ombudspersoon is voorgelegd vanuit het Lab. Waarom een kwestie over inclusief basisonderwijs?

Eerst is door het Lab vanuit verschillende gezichtspunten onderzocht wat de grootste belemmeringen zijn voor het bereiken van een inclusieve samenleving en waar veranderkracht zit om in die richting te gaan. Vanuit deze analyse kwamen het Lab via 'werken' en 'wonen' uit bij 'onderwijs', als grootste prioriteit. En nog specifiek: het basisonderwijs, dat iedereen in Nederland (vanuit publieke voorzieningen) doorloopt.

In Nederland heeft ieder kind recht op en toegang tot onderwijs, maar hoe inclusief is dat onderwijs eigenlijk? Versterkt het basisonderwijssysteem - en dat wat kinderen leren - ten volle het potentieel van kinderen? Vooral voor wat betreft het aanbieden van een inclusieve en warme samenleving, waarin ieder kind later werk kan vinden en zijn of haar talenten kan ontplooien? In deze uitspraak komen meerdere voorbeelden aan bod die laten zien dat dit nu niet zo is. Daarmee beperkt het huidige systeem de kansen voor toekomstige kinderen om in een inclusieve maatschappij geboren te worden en naar school te gaan. Dit, terwijl onderwijs een springplank is naar het volwassen leven. Kinderen en toekomstige kinderen zouden juist vanuit eenzelfde startpositie en met gelijke perspectieven deze sprong moeten kunnen maken.

Een voorbeeld daarvan is dat kinderen van laagopgeleide ouders in groep 8 vaker een lager advies krijgen voor de middelbare school dan de uitslag van hun Cito-eindtoets aangeeft. Kinderen van hoogopgeleide ouders krijgen daartegenover juist vaak een hoger advies dan hun eindtoets voor de basisschool. Een ander voorbeeld: meisjes en jongens verlaten de basisschool met een beperkt zelfbeeld en maken stereotype keuzes in vervolgopleidingen.

De Duurzame Ontwikkelingsdoelen (Sustainable Development Goals; SDG's) zijn in 2015 door de lidstaten van de Verenigde Naties voor de periode 2015 - 2030 vastgesteld. De agenda bestaat uit 17 doelen. Deze doelen gelden in alle landen en voor alle mensen. Mensenrechten beginselen en -normen worden bevestigd en sterk weerspiegeld in dit nieuwe mondiale ontwikkelingskader. De doelen en indicatoren zijn onderling verbonden en de SDGs maken expliciet melding van, onze verbinding met en onze verplichtingen naar toekomstige generaties.⁴

³ Deze uitspraak wordt gedaan door de waarnemend Ombudspersoon Toekomstige Generaties als onderdeel van het Lab Toekomstige Generaties. Zie de website van het Lab: www.LabToekomstigeGeneraties.nl.

⁴ Voorbeelden uit de SDGs waarbij toekomstige generaties worden genoemd:

• *We are determined to protect the planet from degradation, including through sustainable consumption and production, sustainably managing its natural resources and taking urgent action on climate change, so that it can support the needs of the present and future generations.*

• *We will implement the Agenda for the full benefit of all, for today's generation and for future generations. In doing so, we reaffirm our commitment to international law and emphasize that the Agenda is to be implemented in a manner that is consistent with the rights and obligations of States under international law.*

Nederland toont internationaal sterk commitment op de SDGs, maar de daarin verwoorde principes en doelen met het oog op toekomstige generaties worden weinig teruggevonden in de regelgeving en het beleid op gelijke kansen in het onderwijs.

De relevante SDGs zijn daarbij SDG 4 (Gelijke toegang tot kwaliteitsvol onderwijs) en SDG 10 (Ongelijkheid verminderen). Deze bepalen onder meer dat in 2030 de situatie tussen meisjes en jongens gelijk is en voor de kwetsbaren, (met inbegrip van mensen met een handicap, inheemse bevolkingen en kinderen in kwetsbare situaties) verbeterd moet zijn en dat gelijke kansen verzekerd zijn ongeacht leeftijd, geslacht, handicap, ras, etniciteit, herkomst, godsdienst of economische of andere status. Het grootste gedeelte van de kinderen op wie dit rond 2030 in het basisonderwijs direct impact heeft, is nog niet geboren. Deze SDGs zijn direct bedoeld en geschreven voor, ook onze, toekomstige generaties. Bovendien, hoe eerder we deze realiseren, hoe groter de positieve impact op onze kinderen nu en toekomstige generaties erna.

Het Lab heeft besloten deze kwestie te behandelen vanuit (de lange termijn impact op) sociaal perspectief. Problemen met het aanbieden van inclusief onderwijs nu vormen een kwestie die het welzijn van toekomstige generaties gaat raken zolang die problemen niet zijn geadresseerd.

Onderbouwing

De Ombudspersoon is tot een uitspraak gekomen op basis van de volgende stappen: (i) het uitvoeren van een feitenonderzoek, juridisch en beleidsonderzoek; (ii) het vanuit het Lab ontwerpen en inzetten van een 'Weg van de Kwestie' (zie figuur 1 hieronder); (iii) het organiseren van een inlevingsoefening betreffende mogelijke ideale oplossingsrichtingen door een ToekomstRaad; (iv) het formuleren van meerdere hypothesen voor mogelijke oplossing(en); (v) het organiseren van een stakeholdersmeeting met mensen uit het onderwijsveld; (vi) expertsessie over kansenongelijkheid in het onderwijs met onderwijsdeskundigen; (vii) het doen van onderzoek naar voorbeelden en vergelijkbare mogelijkheden onder Nederlandse en internationale relevante wet- en regelgeving.⁵

Illustratie: Lisa Dröes

• The future of humanity and of our planet lies in our hands. It lies also in the hands of today's younger generation who will pass the torch to future generations. We have mapped the road to sustainable development; it will be for all of us to ensure that the journey is successful and its gains irreversible.

⁵ Voor een overzicht van deze relevante wet en regelgeving, het mandaat van de Ombudspersoon Toekomstige Generaties en de 'Weg van de kwestie', verwijzen wij naar de website van het Lab: www.LabToekomstigeGeneraties.nl

In deze kwestie gaat het om het creëren en garanderen van inclusief basisonderwijs dat bijdraagt aan een meer inclusieve samenleving voor iedereen, huidige en toekomstige leerlingen. De Ombudspersoon beziet de kwestie van inclusief onderwijs in de brede, maatschappelijke zin van het woord. Het gaat dus niet om specifiek onderwijs gericht op kinderen met een beperking of handicap, waar de termen inclusief en passend onderwijs ook vaak voor worden gebruikt. Uiteraard dient dat specifieke onderwijs eveneens inclusief te zijn/worden.

Vanuit de voorbereidende studie kwam als basisvraag naar voren: *Hoe zorgen we ervoor dat het basisonderwijs gelijke kansen biedt aan ieder kind, mede in het belang van toekomstige kinderen?* Vanuit de analyses en de inlevingsoefening kwam daarbij de volgende aanvulling naar voren: *Hoe realiseren wij een zo inclusief mogelijk basisonderwijs voor de huidige kinderen alsook de toekomstige kinderen?* Over deze vragen zal de Ombudspersoon een uitspraak doen.

Het voorwoord van het rapport 'De Staat van het Onderwijs 2019', door Inspecteur Generaal Vogelzang, eindigt mooi – ook gezien de link met de toekomst(ige generaties):

Nu keuzes maken voor de toekomst

Kortom, het is mooi als leerlingen ook in de toekomst kunnen terugkijken op een goede schooltijd en een feestelijke diploma uitreiking. Maar belangrijker is dat leerlingen met vertrouwen kunnen vooruitkijken naar hun eigen toekomst. Omdat ze de kansen kregen die bij hun mogelijkheden hoorden, omdat het Nederlandse onderwijs ze goed voorbereidde op hun plek in de maatschappij en op hun eerste baan... De leerlingen van de toekomst en alle verantwoordelijken van vandaag: als wij nu focus aanbrengen en de juiste keuzes maken, kan het onderwijs de toekomst met vertrouwen tegemoet treden.

De toekomst begint met kinderen, zij zijn de volgende generatie. Wij moeten hen de mogelijkheid bieden om te leren en te ontwikkelen en hen faciliteren om te leven in een gelijkwaardige en inclusieve samenleving. Hoe meer de huidige samenleving dat ideaalbeeld volgt, hoe hoger de kans op een gelijkwaardige en inclusieve samenleving voor toekomstige kinderen, mede tot stand gebracht door de kinderen van nu. Onderwijs dat is gericht op de toekomst is onderwijs dat rekening houdt met toekomstige generaties. En dit is precies hetgeen dat door de internationaal erkende kinderrechten wordt vereist: het onderwijs moet bijdragen aan een samenleving die inclusief is en gelijke kansen biedt aan huidige kinderen en toekomstige generaties.

2. Samenvatting

Probleemstelling

Onderwijs is een recht, voor ieder kind in Nederland. Ook 'ontwikkeling' is een internationaal erkend kinderrecht. Vanuit meerdere kinderrechten zou je in één lange zin kunnen zeggen: kinderen hebben recht op onderwijs dat gericht is op de belangen, ontwikkeling en ontplooiing van het kind én op de voorbereiding van het kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving en dit alles zonder discriminatie van welke aard ook.

Ministeries en instellingen doen hun best om het onderwijs voor onze kinderen zo goed mogelijk te maken. Docenten werken daar ook keihard aan. Maar klopt het systeem wel? Versterkt ons huidige onderwijssysteem werkelijk het potentieel van alle jongens én meisjes, biedt het gelijke kansen aan ieder kind, is het gericht op ontwikkeling en ontplooiing, is het inclusief en draagt het bij aan een inclusieve samenleving voor de huidige en toekomstige kinderen?

Kinderen zouden vanuit dezelfde startpositie en perspectieven toegang moeten hebben tot basisonderwijs, vervolgopleiding en de plek in de samenleving die erna komt. Dat is nu helaas (nog) niet in het geval. Het gaat nu vaak al mis op de basisschool. Een voorbeeld daarvan is dat kinderen van laagopgeleide ouders in groep 8 vaker een lager advies krijgen voor de middelbare school dan de uitslag van hun Cito-eindtoets aangeeft. Kinderen van hoogopgeleide ouders krijgen daartegenover juist vaak een hoger advies dan hun eindtoets voor de basisschool. Een ander voorbeeld: meisjes en jongens verlaten de basisschool met een beperkt zelfbeeld en maken stereotype keuzes in vervolgopleidingen.

Leeswijzer

In deze kwestie geven we eerst een kort overzicht van een aantal van de belangrijkste vraagstukken in het basisonderwijs anno 2020. Vervolgens beschrijven we waarom van kansengelijkheid in het onderwijs nog geen sprake is. Verschillende (identiteits)aspecten van een leerling worden hierin meegenomen. Hierna presenteren we een probleemanalyse en hypothese, welke wij hebben voorgelegd aan een Toekomstraad en onderwijsexperts. Voorts worden relevante wet- en regelgeving besproken, alsook de meest recente ontwikkelingen en overheidsplannen betreffende de vraag: naar gelijke kansen? In de conclusie wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvraag en enige aanbevelingen gedaan aan de Nederlandse regering en beleidsmakers (handelingsperspectief).

Onderzoeksvraag

Wat is het mooiste mogelijke basisonderwijs qua kansengelijkheid dat wij alle kinderen van toekomstige generaties toewensen? Van een onvolledige situatie nu naar de mooiste mogelijke en meest gewenste toekomst dus.

Ter verduidelijking, Kansengelijkheid en inclusief onderwijs beogen: *het kind de mogelijkheid bieden om eruit te halen wat er in zit; het ontwikkelen van de potentie, talenten en interesses van een kind.* Kansengelijkheid beslaat vele terreinen in het leven van een kind; afkomst, geslacht, thuissituatie, woon- en sociale omgeving, gezondheid, veiligheid én onderwijs. Vanuit het onderwijs kunnen niet alle terreinen en problemen, maar wel een aanzienlijk deel daarvan worden opgelost.

Uitspraak

Ons huidige basisonderwijs systeem biedt onvoldoende gelijke kansen voor ieder kind. Om de rechten van ieder huidig en toekomstig kind op onderwijs en ontwikkeling te realiseren moet hier actie op worden ondernomen, zodat het basisonderwijs een gelijkwaardige basis biedt aan de kinderen van de huidige en toekomstige generaties. Hier is nog een wereld te winnen.

3. Het huidige basisonderwijs

Hoe inclusief is het basisonderwijs nu voor wat betreft kansengelijkheid?

Begin 2019 verscheen het rapport 'De Staat van het Onderwijs 2019',⁶ waarin de Inspectie van het Onderwijs aangaf hoe het er volgens haar op dat moment voor stond met het onderwijs in Nederland. Het rapport toont aan 'dat een einde lijkt te zijn gekomen aan de groei van de kloof tussen leerlingengroepen'. Leerlingen met verschillende achtergronden leveren verschillende prestaties, maar de verschillen worden niet groter, zoals eerder wel het geval was. Vooral leerlingen met een migratieachtergrond verkleinen hun achterstand. Een stap in de goede richting, concludeert de inspectie.

Desondanks was er volgens het rapport ook reden tot zorg: 'De afgelopen jaren bleek dat de verschillen tussen leerlingen in het onderwijs aanzienlijk zijn'. Een van de haarscheuren in het systeem die zich dreigt te verdiepen, aldus het rapport, is dat sommige groepen leerlingen en studenten in ons land niet de kans krijgen die ze verdienen; in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Ook leren we uit het rapport 'dat groepen leerlingen elkaar steeds minder tegenkomen omdat de segregatie in het onderwijs groeit'.

Onderscheid op grond van opleidingsniveau ouders

Meerdere bevindingen uit het rapport van 2019 bevestigen onze zorgen. Ongelijkheid in het onderwijs raakt de kinderen tot op het niveau van en beschikbaarheid van de leraar: 'het tekort aan leraren treft niet alle scholen even zwaar. Scholen met een meer uitdagende leerlingpopulatie hebben veel meer moeite leraren te vinden dan andere scholen. Juist op scholen waar continuïteit en goede onderwijskwaliteit het meest noodzakelijk zijn, blijken deze voorwaarden het moeilijkst te realiseren'.

We zien opnieuw dat schooladviezen voor het voortgezet onderwijs structureel verschillen: het opleidingsniveau van de ouders speelt daarbij een rol. Kinderen van hoogopgeleide ouders krijgen in groep 8 vaak een hoger advies voor de middelbare school dan kinderen van laagopgeleide ouders in vergelijking tot hun uitkomst van de Cito Eindtoets voor de basisschool.⁷

Bij 1 op de 6 leerlingen zou op basis van de uitslag van de eindtoets een advies moeten volgen dat minimaal één niveau hoger is dan het advies dat de school gaf. Dit zijn volgens de Inspectie vooral leerlingen met laagopgeleide ouders. Slechts 15% van deze leerlingen krijgt vervolgens ook daadwerkelijk een hoger advies. De helft van de leerlingen met hoogopgeleide ouders begint op havo of vwo. Bij de kinderen met hetzelfde intelligentieniveau en meer praktisch geschoolde ouders is dat slechts een kwart. Aan het eind van de rit heeft 55% van de leerlingen met hoogopgeleide ouders die beginnen bij havo of vwo een HBO- of WO diploma op zak. Bij kinderen die havo of vwo volgden en laagopgeleide ouders hebben zien we dat dit 26% is. Even slimme leerlingen eindigen dus op een heel verschillend niveau.

⁶ Zie: <https://www.gelijke-kansen.nl/actueel/nieuws/2019/04/19/congres-de-staat-van-het-onderwijs-2019>

⁷ Inspectie van het onderwijs, Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2018). Onderwijsverslag: De Staat van het Onderwijs 2016/2017. Geraadpleegd op: https://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/onderwijsinspectie/documenten/rapporten/2018/04/11/rapport-de-staat-van-het-onderwijs/108126_lvhO_StaatvanhetOnderwijs_TG.pdf

Het opleidingsniveau van ouders heeft ook invloed op de mate waarin de technologische ontwikkelingen ondersteund worden in de thuissituatie. Uit onderzoek blijkt dat leerlingen met ouders met een HBO- of WO-diploma de meeste kans hebben op ondersteuning op het gebied van ICT, voor schoolwerk en daarbuiten.⁸ Technologie biedt dus vele mogelijkheden, maar die zijn helaas niet voor iedereen beschikbaar. Niet ieder kind plukt de vruchten van de mogelijkheden die technologie biedt. Zo ontstaat een digitale kloof en ongelijkheid.

Onderscheid op grond van geslacht

Uit recent Amerikaans onderzoek blijkt dat er tussen de 5 en 7 jaar een omslag plaatsvindt bij kinderen, waarbij meisjes zichzelf ineens als minder slim gaan beschouwen dan jongetjes. Ze leren al op vroege leeftijd aan dat slimheid een jongensding is⁹. Verschillende factoren hebben hier invloed op. Zo blijkt uit een ander onderzoek dat in schoolboeken vrouwen en mannen in meer dan 70% van de gevallen op een stereotype wijze op plaatjes worden afgebeeld. Bovendien kunnen (onbewuste) bias en stereotypering bij basisleerkrachten leiden tot een lagere waardering van kinderen, bijvoorbeeld in het schooladvies.

Bias en (onbewuste) stereotypering bij basisleerkrachten kunnen gendernormen bevestigen, maar ook leiden tot een lagere waardering van meisjes, bijvoorbeeld in het schooladvies. Sinds 2014 speelt het schooladvies van de docenten een belangrijkere rol dan de CITO score. Nu is het advies van de leraar bindend in plaats van de CITO score. Als uit de score blijkt dat een leerling een niveau hoger aan zou kunnen dient de docent te heroverwegen het advies naar boven toe bij te stellen. Dit wordt nog weinig gedaan.

Uit onderzoek van het CBS in 2018 bleek dat meisjes vaker beter presteren op de middelbare school dan op grond van het eerder op de basisschool gegeven middelbare schooladvies zou kunnen worden verwacht. De tendens geldt op alle middelbare schoolniveaus: van vmbo tot en met vwo. In 2017 zat 16% van de meisjes in de derde klas van de middelbare school op een hoger schoolniveau dan het advies dat ze op de basisschool hadden gekregen. Bij jongens was dat 10%. Omgekeerd is het ook zo dat jongens vaker dan meisjes op een lager niveau dan hun advies uiteindelijk uitkomen. 14% van de jongens in de derde klas zat het jaar ervoor op een lager schooltype dan de basisschool drie jaar eerder had geadviseerd, tegen 9% van de meisjes¹⁰. Er vindt dus ook onder- en overschatting plaats op basis van gender, het is belangrijk dat onderwijsprofessionals zich van deze onbewuste processen bewust zijn.¹¹

Naast opleidingsniveau van de ouders en gender speelt ook seksualiteit een belangrijke rol in de ervaring van leerlingen. Uit onderzoek van COC Nederland in samenwerking met Columbia University New York, blijkt dat in het jaar 2018 bijna de helft van de LHBT-leerlingen (13-20 jaar) is uitgescholden wegens hun seksuele oriëntatie¹². Ze worden expres buitengesloten door andere leerlingen (72,8%) en er worden veel roddels en leugens over hen verspreid (66,8%). Een op de vijf ondervraagde lesbiennes, homo's, biseksuelen en transgenders heeft op school te maken met licht of zwaar geweld vanwege hun seksuele oriëntatie of genderidentiteit.¹³

⁸ Brummelhuis ten, A. en Binda, A. (2017) Vier in balans-monitor 2017: de hoofdlijn. Kennisnet: laat ICT werken voor het onderwijs.

⁹ Zie het artikel: 'Zesjarige meisjes denken dat jongens slimmer zijn': <https://www.jmouders.nl/zesjarige-meisjes-denken-dat-jongens-slimmer-zijn/>

¹⁰ Landelijke Jeugdmonitor. Centraal Bureau voor de Statistiek. (2018). Jaarrapport 2018. Geraadpleegd op: <https://longreads.cbs.nl/jeugdmonitor-2018/>.

¹¹ Zie nog een toevoeging wat betreft opleidingsniveau ouders: <https://www.parool.nl/amsterdam/schooladvies-vergroot-ongelijkheid-kinderen-van-laagopgeleide-ouders-vaker-onderschat-bbcc7e8f/> en Ouders en schoolbestuurders over de keuze voor een school: 'Je zoekt mensen op die op je lijken.'

¹² Zie: <https://www.coc.nl/homepagae/columbia-university-lhbt-leerling-heeft-het-zwaar-op-nederlandse-school>

¹³ Berks, D (2018). Scholen vieren paarse vrijdag maar LHBT leerlingen worden nog te vaak gepest.

Onderscheid op grond van herkomst, kleur en geloof

Uit een onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau in 2014 blijkt dat:

- 1 op de 10 scholieren en studenten aangeeft op enige wijze discriminatie te hebben ervaren in hun schoolloopbaan afgelopen jaar. 1 op de 20 scholieren noemen een onvriendelijke behandeling of een te lage beoordeling als uitingsvorm. De belangrijkste gronden voor discriminatie zijn: etnische herkomst, huidskleur en geloof.
- 1/3 van de Turks-Nederlandse leerlingen discriminatie binnen het onderwijs ervaart. Van de Marokkaans-Nederlandse leerlingen en Surinaamse Nederlanders gaat het om ongeveer 1/4 van de leerlingen.
- 1/3 van de drie leerlingen met discriminatie ervaringen heeft zich als gevolg hiervan ziek gemeld, waar een 1/4 als gevolg minder zijn/haar best doet en twee derde met minder plezier naar de opleiding gaat. Daarentegen doet meer dan de helft van deze groep juist extra zijn of haar best.
- De negatieve gevolgen voor welbevinden als gevolg van discriminatie op het totaal van de scholieren is niet te veronachtzamen. Omgerekend gaat het om ongeveer 1 op de 20 leerlingen die zich minder veilig voelt of minder vertrouwen in zichzelf heeft als gevolg van discriminatie. Dat is gemiddeld gezien dus meer dan één leerling per klas.

Van de Nederlandse scholieren en studenten heeft 15 procent met discriminatie te maken, vermeldt het Sociaal Cultureel Planbureau in april 2020¹⁴. Deze 15 procent is aanzienlijk hoger dan in 2013, toen 8 procent van de scholieren en studenten dit aangaf, bijvoorbeeld vanwege hun achtergrond, sekse of geaardheid. Bijna een verdubbeling dus, terwijl er de laatste jaren meer aandacht is voor sociale veiligheid in het onderwijs. Werkt de huidige aanpak niet?

Technologie: Ongelijke sociaal-economische thuissituatie

Technologie is steeds meer aanwezig in het domein van het leren. Hier zijn we ons door de Coronacrisis extra bewust van geworden. Deze ontwikkeling roept vele vragen op: zijn traditionele klaslokalen waarin groepen leerlingen tegelijk leren nog nodig in een wereld waarin we overal en altijd toegang hebben tot elkaar? Hoe zal technologie mens-mens relaties (zoals student-docent relaties) en mens-machine relaties beïnvloeden?¹⁵ Het onderwijs van nu kan niet meer los gezien worden van technologie. Bovenstaande vragen zijn relevant, maar voor deze kwestie is misschien wel de belangrijkste vraag: Wat heeft deze ontwikkeling voor gevolgen voor de kansengelijkheid van leerlingen?

Niet ieder kind kan evenveel profiteren van technologische ontwikkelingen. Er zijn bijvoorbeeld leerlingen die opgroeien in een gezin dat moeizaam kan voorzien in de eerste levensbehoeften. In dergelijke gezinnen is er onvoldoende geld voor bijvoorbeeld Wi-Fi, laptops en smartphones, zo blijkt uit onderzoek van DUO.¹⁶ Dit onderzoek liet zien dat bijna 2/3 van de basisschoollerares leerlingen in de klas heeft die in armoede leven. Dit gaat om kinderen met ouders die een inkomen hebben dat net boven of onder de bijstandsgrens ligt. Zij presteren aantoonbaar slechter dan kinderen bij wie dit niet het geval is. Technologie vergroot niet alleen de kansen in het onderwijs, maar kan dus ook een grote belemmering vormen voor kansengelijkheid. Dit kwam uit een onderzoek naar de gevolgen van de (onmiddellijke) overgang naar onderwijs op afstand door de coronamaatregelen in het voorjaar van 2020.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld <https://www.advalvas.vu.nl/nieuws/studenten-melden-vaker-discriminatie>

¹⁵ Srijders, D (2018). Het eeuwige leren. Over Leren, Technologie en de Toekomst.

¹⁶ DUO, 2019. Rapportage: Armoede onder leerlingen in het basisonderwijs.

Kinderen met minder hoogopgeleide ouders of met een onderwijsachterstand komen vaak ook uit kwetsbare gezinnen met taalproblemen en/of armoede. Het ontbreekt ze ook vaak aan goede Wifi thuis, een goede computer, tablet of laptop en ouders die ze kunnen begeleiden. Daardoor kunnen ze moeilijker dan andere kinderen thuis leren. En dreigen ze nog verder achterop te raken door de coronacrisis.¹⁸

Onderwijssocioloog El Hadioui legt de vinger op de zere plek: "Dankzij de verzuiling leefden arm en rijk en hoogopgeleid en laagopgeleid door elkaar. Als je gereformeerd was ging je naar de gereformeerde school, of je vader nu havenbaron was of bootwerker. Maar de secularisatie heeft sociaaleconomische segregatie in de hand gewerkt. Hoogopgeleide ouders hebben pijsnel door: die school moeten we hebben, dit is de beste. Die hoogopgeleide ouders beschikken in de regel over meer sociaal, cultureel en economisch kapitaal. En daarmee de school ook. Een bijles is zo geregeld via het netwerk. Een reisje naar Florida of Rome is makkelijk georganiseerd, want er is meer geld. En zo'n school trekt ook betere docenten aan, want iedereen wil in een inspirerende omgeving werken met enthousiaste leerlingen en ouders ... In het centrum van Amsterdam zijn scholen waar tachtig procent van de ouders een academische achtergrond heeft. En in de Bijlmer, of in Rotterdam-Zuid, zie je het omgekeerde effect, want lager opgeleide ouders kiezen een school gemiddeld vaker op nabijheid. Onderwijssociologen noemen dit het 'Mattheüs effect'. De mensen die al veel hebben, krijgen meer. De mensen die al weinig hebben, krijgen minder."¹⁹

Toen de basisscholen weer open gingen, bleek een relatief hoog percentage van de leerlingen uit arme gezinnen weg te blijven. Bovendien constateerde de onderwijsinspectie dat het onderwijs op afstand lang niet overal even goed was. El Hadioui betoogt hierover: "Er is momenteel veel ophef over de achterstand die kinderen tijdens de lockdown zouden hebben opgelopen, maar dat vind ik eerlijk gezegd het kleinere probleem. De achterliggende vraag is veel relevanter: waarom doen deze leerlingen het überhaupt slechter? Er zijn nu mooie programma's die kinderen in bepaalde wijken een laptop geven, zodat ze mee kunnen in het afstandsonderwijs. Dat is heel goed, maar je lost het probleem er niet mee op. Dit kind woont in Rotterdam-Zuid in een appartement van 60 vierkante meter, met vier broers of zussen, weinig geld, nauwelijks tot geen leescultuur en ouders die het niet zijn gewend om begeleiding, erkenning en waardering te geven. In een samenleving die elke leerling dezelfde kansen biedt, zou zo'n kind op de beste school van de stad moeten zitten. Maar de beste school van de stad staat in een wijk als Kralingen of Hillegersberg, waar de meeste kinderen van huis uit ook al zoveel meekrijgen."

Tussenconclusie

Veel kinderen ondervinden dus via de schoolkeuze kansenongelijkheid. Dit begint al op de basisschool: kinderen lijden onder negatieve of beperkende stereotypering en onterechte onderschatting. Daardoor krijgen ze een lager schooladvies, beschouwen ze zichzelf als minder slim of ambitieus en zien ze voor zichzelf minder mogelijkheden in hun beroepskeuze of -branche.

Het onderwijs is de springplank voor kinderen naar volwassen leven. In Nederland heeft ieder kind weliswaar recht op en toegang tot onderwijs en ontwikkeling, maar rijst de vraag of ons basisonderwijs zich wel voldoende op hun (ontwikkel)potentieel richt. En met name ziet deze vraag op jongens en meisjes met verschillende achtergronden. Het antwoord is nee. Dit betekent dat onze samenleving niet de voorwaarden schept op basisscholen om het volledige potentieel van huidige en toekomstige kinderen later te kunnen verwezenlijken. Daarmee beperkt het huidige onderwijsstelsel de ontwikkeling en keuzevrijheid toekomstige generaties.

¹⁸ Zie bijvoorbeeld: <https://debalie.nl/live-journalism/hoe-thuisonderwijs-gelijke-kansen-onder-druk-zet/>

¹⁹ Interview Onderwijssocioloog Iliass El Hadioui in ErasmusMagazine 'De beste school moet in de zwakste wijk van de stad staan' <https://www.erasmusmagazine.nl/2020/05/28/de-beste-school-moet-in-de-slechtste-wijk-van-de-stad-staan/>

4. Probleemanalyse, hypothesevorming en onderzoek

Waar is verandering mogelijk?

Uit de analyse gepresenteerd in hoofdstuk 3 blijkt dat het basisonderwijs thans voor meerdere uitdagingen staat voor wat betreft het bevorderen van inclusiviteit en daarmee gelijke kansen voor iedereen. Het gebrek aan inclusiviteit op basisscholen vergroot de kansenongelijkheid van een aanzienlijk gedeelte van de huidige kinderen. De urgentie om dit aan te pakken is daarom groot.

Wat zijn mogelijke en haalbare manieren om hierop in te grijpen? Teneinde te onderzoeken waar verandering mogelijk is, heeft het Lab vier bijeenkomsten georganiseerd: een Toekomstraad, een sessie met stakeholders uit het onderwijsveld, twee brainstormsessies met Lab TG deelnemers en een focusbijeenkomst met onderwijsexperts (kwalitatief onderzoek).

1. De Toekomstraad

In november 2019 is er vanuit het Lab Toekomstige Generaties een Toekomstraad georganiseerd in samenwerking met het netwerk van de Worldconnectors. Tijdens deze sessie gingen ongeveer dertig mensen in drie groepen van tien mensen met elkaar in gesprek over de mooiste mogelijke toekomst voor het basis onderwijs. Vanuit de drie verschillende groepen werd de toekomst geschetst, door de ogen van drie verschillende personages die in de toekomst leven. Een synthese van de toekomstbeelden voor het basisonderwijs luidt als volgt:

In de mooiste mogelijke toekomst van 2120 is de wereld vertegenwoordigd in het klaslokaal. Onderwijs staat voor inclusiviteit en diversiteit. De mensen in en om het onderwijs zijn enorm gemixed qua etnische achtergrond. Iedereen draagt bij aan de school en omgeving. Het onderwijs vindt plaats in de natuur en het landschap, maar ook in virtual reality omgevingen. Het kind heeft onbeperkte toegang tot kennis en de mens blijft zijn leven lang leren. Het onderwijs geeft betekenis aan de urgente noodzaak voor adaptatie en werkt mee met de natuur. Het toekomstige onderwijs heeft duurzaamheid in de kern van het dna; sociaal, ecologisch en economisch. In het onderwijscurriculum van de toekomst staat wederkerig bewustzijn in relatie tot de omgeving centraal. Evenals de interafhankelijke rol met de natuur in de omgeving en interpersoonlijke groei. De Happiness Index is bepalend voor het onderwijs, in plaats van zoals vroeger het bruto nationaal product. Op toekomstige basisscholen leert men ook hoe de belangen en het welzijn van toekomstige generaties worden meegewogen. De school is genderneutraal en streeft ernaar de leerlingen te begeleiden in het vinden van evenwicht tussen hart, handen/lichaam en hoofd. Kijkend naar de toekomstbeelden honderd jaar van nu, zien we dat kinderen leren verbinden; met zichzelf, de mensen in de omgeving, de natuur en de wereld.

De wederkerige relatie met de natuur staat centraal. Het onderwijs is ingericht om leerlingen uit te dagen, nieuwe dingen te ontdekken en om een veilige plek te zijn voor iedereen. Onderdeel van de les filosofie is dat er ruimte is voor de eigen inbreng van de leerlingen. De rol van de leraar ondersteunt bij het vertalen van kennis en het geven van betekenis. Het kind leert van de leraar en de leraar van het kind, in een wederkerige verhouding. School gaat over de leerling zelf; de ontwikkeling en groei, het geluk en de rol in de samenleving. Toekomstige basisscholen zijn sterk verbonden met de lokale buurt, zo ook staan de leerprocessen in relatie tot die omgeving. Aanpassing aan de veranderde omgeving is noodzakelijk door klimaatverandering. Het leerproces is ingebed in een inclusieve schoolgemeenschap met bekwame en op ontwikkeling gerichte begeleiding, vrij denkend en vrij van vooroordelen en stereotypen. Het schoolgebouw is duurzaam en groen gebouwd, energie en klimaatneutraal.

2. Stakeholdersbijeenkomst

Vanuit het Lab Toekomstige Generaties hebben we voor deze kwestie een 'Ophaalsessie over kansenongelijkheid in het onderwijs' georganiseerd met onderwijsprofessionals en ervaringsdeskundigen, dat wil zeggen een stakeholdersbijeenkomst. Aanwezig waren 25 decanen en LOB-(loopbaanoriëntatie) professionals en een aantal leden van het Lab TG.

De deelnemers bleken zich aangaande het thema kansenongelijkheid wel bewust te zijn van verschillen in kansen door verschillen in afkomst en opleidingsniveaus, maar minder van hun eigen rol in onbewuste bias, vooroordelen of sturende adviesprocessen voor middelbaar onderwijs. In de workshop werden feiten en inzichten gedeeld en werden oefeningen gedaan over hun eigen rol in kansenongelijkheid. Tevens werd het befaamde filmpje getoond 'Inspiring the Future'.²⁰ Dat gaat over kinderen die brandweerlieden en chirurgen allen als man tekenen en dan verbaasd zijn als de vrouwelijke versies van die beroepen komen binnenlopen in de klas. Deze thematiek sloeg erg aan bij de deelnemers. We merkten dat door deze video het bewustzijn over de kansenongelijkheid met betrekking tot gender groeide. Met een open en goed gesprek kwamen er daarna voorbeelden en eigen ervaringen los over (onbewuste) ongelijke bejegening van jongeren en collega's op basis van persoonskenmerken, met name rondom gender en etniciteit.

3. Brainstormbijeenkomst Lab TG

Het LabTG heeft eveneens twee Lab TG brainstormbijeenkomsten georganiseerd: (i) Workshop Hypothesevorming, uitgevoerd samen met partner Stichting Toekomstbeeld der Techniek21 en (ii) Brainstormbijeenkomst bij Women Inc met vertegenwoordigers van Women Inc en de Worldconnectors. Bij de eerste brainstormbijeenkomst waren nagenoeg alle leden van het Lab TG aanwezig. Daarin werd de kwestie van alle kanten besproken om tot een hypothese te komen. Vervolgens zijn diverse hypothesen geformuleerd in een notitie. Deze notitie is in de tweede bijeenkomst besproken: aan de deelnemers daarvan werden onderstaande volgende hypothesen voorgelegd. De vraag daarbij was: waar kan verandering het meest effectief worden geïnitieerd?

Hypothese: PABO

Op de PABO worden mensen opgeleid tot leraar voor het basisonderwijs. Zoals ieder mens hebben leraren ook onbewuste vooroordelen die kunnen leiden tot verschillen in kansen. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat meisjes hogere cijfers halen voor talige vakken omdat docenten verwachten dat ze hier goed in zijn. Andersom verwachten docenten dat jongens beter zijn in vakken als wiskunde of rekenen.²³ En jongens en meisjes denken zelf ook dat leraren anders over hen kunnen denken. Onderzoek naar vraag- en instructiegedrag van leraren laat zien dat zij, vaak onbewust, jongens en meisjes op verschillende wijze bij hun lessen betrekken.

²⁰ Filmpje: "Redraw the balance", zie <https://www.youtube.com/watch?v=qv8VZVP5csA>

²¹ Website stichting Toekomstbeeld der Techniek; <https://stt.nl/nl>. Workshop was op 25 november 2019 te Den Haag.

²² Den Haag, maandag 25 november 2019

²³ OECD (2015), Education at a Glance 2015: OECD Indicators, OECD Publishing.

Zo krijgen meisjes tijdens reken- en wiskunde lessen minder beurten dan jongens.²⁴ Jongens krijgen vaker denkvragen, terwijl meisjes meer kennis-/herhalingsvragen krijgen. Uit een eerder onderzoek blijkt dat leerkrachten regelmatig uitspraken doen die als rolbevestigend kunnen worden beschouwd. Docenten geven (onbewust) de boodschap mee dat mannen voornamelijk de kostwinners zijn binnen het gezin, terwijl vrouwen aangeduid worden als moeders en degene die het huishouden doen. Hoewel docenten deze patronen willen doorbreken, geven zij onbewust en impliciet toch een norm mee.

Wanneer we deze patronen willen doorbreken moeten (toekomstige) leerkrachten bewust gemaakt worden van hun bias. De PABO-opleiding van de HvA wijdt bijvoorbeeld een heel blok aan diversiteit met de naam: 'Diversiteit: contact en communicatie'. Hier zou een onderdeel gender bias & stereotypering kunnen worden ingepast.

Hypothese Curriculum/Schoolboeken

In het curriculum is het vak 'burgerschap' nog te vaag vormgegeven. Scholen kunnen hier veel te vrijblijvend invulling aan geven. Zo zegt ook minister van onderwijs Arie Slob: "Ook al geven scholen maar één les over burgerschap, dan hebben ze in de huidige situatie al voldaan aan de wet. Dat is echt te weinig. Het nieuwe wetsvoorstel geeft de inspectie ook criteria om te handhaven"²⁵. Wanneer we kinderen willen laten opgroeien met normen en waarden die bijdragen aan gelijke kansen, moeten dus de eisen rondom het vak burgerschap concreter worden vormgegeven door de overheid.

Net zoals leerkrachten (onbewust) stereotyperend kunnen zijn, is het curriculum dit ook. Uit recent onderzoek van onderzoeker Judi Mesman blijkt dat vrouwen en mensen met een niet-westerse migratieachtergrond ondervertegenwoordigd zijn in schoolboeken. Zij analyseerde alle boeken voor Nederlands en wiskunde voor de brugklas, en kwam tot de conclusie dat de personages met een beroep veel vaker mannen zijn dan vrouwen, en dat vrouwen oververtegenwoordigd zijn in de personages met een ouderrol en personages met een huishoudelijke taak.²⁶ Ook mensen met een niet-westerse migratieachtergrond zijn ondervertegenwoordigd: "Volgens het CBS is in Nederland 13,4% van de bevolking van niet-westerse afkomst. Mesman vond dat de teksten van de schoolboeken hier ver bij achter bleven: zelfs met een heel ruime definitie van 'niet-westerse namen' was slechts 9% van de personages niet-westers."²⁷

Hypothese Overheid/Wet Bijzonder Onderwijs

Vergeleken met andere landen is er in ons systeem veel ruimte voor scholen met een eigen visie op (uitvoering van het) onderwijs. Dit komt onder andere door artikel 23 van de Grondwet, waarin de 'vrijheid van onderwijs' gewaarborgd wordt. Ongeveer 2/3 van de kinderen in Nederland gaat naar een bijzondere school. Daarbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen 'religieuze' bijzondere scholen (rooms-katholieke school, islamitische school) en bijzondere scholen op basis van opvoedkundige overtuiging (bijvoorbeeld montessorischolen).

Wat maakt een school een bijzondere school? De vrijheid van onderwijs. Een bijzondere school mag van leraren en leerlingen eisen dat ze een bepaalde godsdienst of levensovertuiging hebben, bijvoorbeeld.

²⁴ Timmermans, F. (2016) Wat is bekend over genderstereotypering in het onderwijs en de invloed daarvan op de ontwikkeling van jongens en meisjes?

²⁵ Zie artikel Trouw, 5 juni 2018: "Slob wil greep op burgerschapsles: 'Er is te veel vrijheid': <https://www.trouw.nl/nieuws/slob-wil-greep-op-bur-ger-schaps-les-er-is-te-veel-vrijheid-bd89a128/>

²⁶ Mesman, J. (2019). Representatie en stereotypering van vrouwen en mannen in schoolboeken voor de brugklas. Universiteit Leiden.

²⁷ Mesman, J. (2019). Etniciteit in schoolboeken voor de brugklas: representatie en stereotypering. Universiteit Leiden.

Zo mag een gereformeerde school van een docent vragen dat deze een gereformeerde levensovertuiging heeft. En een katholieke school mag het dragen van hoofddoekjes in school verbieden.²⁸ De vrijheid van onderwijs biedt niet-openbare scholen ook de mogelijkheid hun eigen normen- en waardenstelsel uit te dragen. Zo worden homoseksuele docenten op sommige scholen geweerd en krijgen leerlingen mogelijk een eenzijdig wereldbeeld voorgeschoteld. Dat terwijl, net als iedereen in Nederland, een bijzondere school niet mag discrimineren. Ook mogen bijzondere scholen geen leraren weigeren of ontslaan omdat zij homoseksueel zijn. VVD, GroenLinks en PvdA stellen voor de Wet bijzonder onderwijs af te schaffen, of in ieder geval en aan te passen.²⁹ Het standpunt van GroenLinks is bijvoorbeeld: "Aanpassingen zijn nodig om discriminatie te voorkomen en een tweedeling in het onderwijs tegen te gaan."

Handelingsperspectief zou dan zijn: Agenderen dat de Wet bijzonder onderwijs tot sociale ongelijkheid leidt en zou moeten worden aangepast of afgeschaft, waardoor er door alle basisscholen samen en op dezelfde wijze tot een toekomstbestendige invulling van burgerschapsonderwijs kan worden gekomen.

Hypothese: Overheid/Gemeente: Segregatie en Kwaliteitsverschillen Scholen

In 2018 bracht de onderwijsraad naar buiten dat segregatie op scholen toeneemt. Leerlingen met verschillende culturele en/of religieuze achtergronden kiezen voor verschillende scholen. Ook het opleidingsniveau van ouders blijkt een belangrijke factor in de schoolkeuze van kinderen. Zo kiezen kinderen van wetenschappelijk opgeleide ouders vaker voor vrije scholen. Leerlingen leren door deze segregatie niet goed hoe ze met verschillen en andersdenkenden moeten omgaan. Hierdoor kan het onderwijs maar beperkt bijdragen aan sociale samenhang in de samenleving. De Wet bijzonder onderwijs, zoals hierboven beschreven, werkt segregatie in de hand. Wanneer mensen kunnen kiezen voor scholen die een bepaalde religieuze overtuiging uitdragen, zullen leerlingen minder in contact komen met kinderen die die overtuiging niet hebben.

De overheid/gemeente kan segregatie tegengaan door bijvoorbeeld één aanmeldpunt voor scholen te creëren, waarna leerlingen ingedeeld worden op scholen in hun eigen buurt. Dit is nu nog niet mogelijk.

Hypothese: Regio's waar mensen wonen

De kansen van jonge kinderen hangen af van de regio en wijk waarin ze opgroeien. Ieder jaar dat een kind in een gunstigere regio woont, leidt tot een hoger inkomen en meer perspectieven als jongvolwassene. Eisen aan het onderwijs kunnen onbedoeld regionale verschillen versterken, omdat niet in elke regio dezelfde mensen wonen of dezelfde banen beschikbaar zijn. Oftewel: generieke eisen zijn voor de ene groep mensen wel geschikt, voor de andere groep niet. Om de segregatie van bijvoorbeeld zwarte en witte scholen of kwaliteitsverschillen in docenten en wijken tegen te gaan, zou naar internationaal voorbeeld ook gewerkt kunnen worden met diversiteitsbeleid voor zowel leerlingen als docenten.

Vanuit deze vijf hypothesen werd aanvankelijk de navolgende hypothese vastgesteld als de preferente hypothese van het LabTG:

- Agenderen dat de Wet bijzonder onderwijs tot sociale ongelijkheid leidt en zou moeten worden aangepast of afgeschaft, waardoor er door alle basisscholen samen en op dezelfde wijze tot een toekomstbestendige invulling van burgerschapsonderwijs kan worden gekomen.

²⁸ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/vrijheid-van-onderwijs/openbaar-en-bijzonder-onderwijs>.

²⁹ <https://www.trouw.nl/nieuws/is-de-vrijheid-van-onderwijs-nog-wel-van-deze-tijd-baac7382/>.

Voor deze hypothese werd op dat moment gekozen, omdat deze meer juridische positie een grotere impact zou kunnen hebben en deze bovendien aansluit bij een bestaande maatschappelijke discussie. Er zit een eye-opener effect aan: de wet werkt anders uit dan hij ooit - goed en voor gelijkheid - bedoeld is, verzuiling en religieuze ankers leiden nu juist tot hokjes en verkokering en er zit een mooie link naar handelingsperspectief aan: een burgerschapscurriculum dat bestendig is op duurzaamheid, inclusiviteit en de door Nederland te implementeren Sustainable Development Goals (SDGs) van de Verenigde Naties (VN). Naast cognitie is ook ruimte voor creativiteit en dat terwijl het iedereen ruimte biedt voor levensbeschouwelijke en wereldbeschouwelijke identiteitsvorming.

4. Expertsessie met professionals³⁰

Expertsessie kansengelijkheid in het onderwijs - donderdag 7 mei 2020, via Zoom vanwege Corona, met circa 15 experts .

Hoe zorgen we ervoor dat het onderwijs gelijke kansen biedt voor ieder kind? Wij zijn met de experts in gesprek gegaan op basis van de feiten, cijfers, activiteiten van de overheid en hebben onze vijf hypothesen zoals hiervoor beschreven gepresenteerd. De hypothesen zijn vooraf toegestuurd. Deze werden plenair besproken. De belangrijkste vraag aan de experts was: wat is de haalbaarheid van elk van deze hypothesen? Wat is wel en niet mogelijk, en wat is daarvoor nodig?

Nieuwe hypothese

Als het gaat over welke maatschappelijke veranderingen er nu nodig zijn om kansengelijkheid voor toekomstige generaties te verkleinen, noemden we nogmaals al onze hypothesen (zie hoofdstuk 5). Het gesprek met de experts bracht ons echter al snel tot een ander inzicht en leidde tot een nieuwe hypothese waar meer bewustzijns- en praktisch effect op langere termijn uit zal kunnen voortvloeien:

Maak de stap naar een nieuwe focus. Van erkennen van het recht op onderwijs in combinatie met de leerplicht naar het recht op onderwijs en ontwikkeling van ieder kind. Onderwijs zo inrichten, praktisch en inhoudelijk, dat het recht van ieder kind op ontwikkeling en ontplooiing realiseert, gericht op de voorbereiding van ieder kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving met gelijke kansen en zonder discriminatie van welke aard ook.

Input vanuit de expertsessie

IN DE EXPERTSESSIE WERD OVER DE VIJF HYPOTHESES GEDISCUSSIEERD. RELEVANTE OPMERKINGEN, DIE TOT HET INZICHT VOOR DE NIEUWE HYPOTHESE LEIDDEN:

- Ons huidige onderwijssysteem is ingericht om al vroeg scheiding aan te brengen, met alle gevolgen van dien. Sommige scholen hadden wel een driejarige brugklas van mavo-havo-vwo, maar ook daar wordt dan vakkundig gescheiden in vmbo en havo/vwo, tegen de geest van de wet in. Hoe krijgen we die geest van gelijke kansen, een gelijkwaardige samenleving zonder onderscheid, weer terug?
- Binnen de nieuwe leerdoelen hebben we gepleit voor meer integratie van de verschillende vakken, met duurzaamheid als eerste overkoepelende thema. Het lijkt erop dat ondanks alles de vakken weer leading zijn. Duurzaamheid en daarmee sociale inclusiviteit heeft geen eigenaar in dit krachtenveld.
- Termen als hoogste en laagste niveau, hoog en laag opgeleid zouden niet meer moeten passen in het 'nieuwe onderwijs', eerder 'praktisch' en 'theoretisch' opgeleid.
- Wat is het doel van onderwijs?³¹ die vraag hebben we jarenlang op allerlei plekken gesteld en vanuit de vele tienduizenden antwoorden, vanuit alle lagen van de samenleving, alle mogelijke achtergronden en religies, verschillende landen en culturen, van binnen, naast en buiten het onderwijs, worden we geleid naar iets wat kennelijk universeel is, wat gaat over hoe we mens (willen) zijn in relatie tot onze omgeving.
  - o Leren ontdekken wie je bent, waar je voor staat en waar je naartoe wilt in het leven - je eigen unieke en volledige potentieel leren ontketenen;
  - o Samen het leven leren en samen leren leven; en
  - o Eigenaarschap leren nemen over je eigen leven en over de samenleving waarnaar we streven: vredig, gelukkig, gezond en duurzaam.
- Neem de principes en uitgangspunten van dit boek mee: Het gedwongen onderwijs voorbij. Een pleidooi voor het realiseren van de rechten van het kind binnen het onderwijs <http://hetgedwongenonderwijsvoorbij.nl/nl/>.
- Vanuit de enorme systeemveranderingen die rond corona mogelijk bleken, moeten we nu durven doorschakelen naar nieuw onderwijs waarin diversiteit (zowel in bedienen van verschillende leerlingen, in vaardigheden versus cognitieve lessen) de nieuwe norm is. Kun je een juridische hypothese omzetten?
- Helemaal eens om te kijken naar wat deze Coronaperiode voor lessen en mooie dingen laat zien en hoe we dat mee kunnen nemen.
- Als je als migrantenouders zijnde in Nederland woont, dan bestaat je directe netwerk, vaak uit je familie en andere mensen uit of dezelfde geloofsgemeenschap of van dezelfde cultuur. De kinderen uit deze gezinnen groeien vaak op met 'alleen' maar mensen van kleur en komen in privé-sfeer bijna niet in contact met witte Nederlanders. Dit wordt ook vaak versterkt door de samenstelling van mensen in de wijken waar zij wonen (vaak 'zwarte' wijken). Ouders kunnen er dan bewust voor kiezen om hun kinderen naar een basisschool of middelbare school te sturen die overwegend wit is, omdat zijn hun kinderen de mogelijkheid bieden om dan ook in privé-sfeer meer in contact te komen met witte Nederlanders. Vanuit het oogpunt dat je hiermee verder al bijna nooit in contact komt, creëer je toch diversiteit in hun contactwereld.

³¹Zie <https://www.linkedin.com/pulse/corona-onderwijs-drama-kans-1-leerachterstand-claire-boonstra/>

- Vooroordelen en kansenmogelijkheden: ouders zijn zich ervan bewust/hebben een bepaalde overtuiging dat als hun kind in een 'zwarte' wijk opgroeit en naar een 'zwarte' school gaat en zelf een kind van kleur is dat dit kansenbeperkende factoren kunnen zijn in zijn/haar professioneel leven. Deze wijken, scholen worden in de maatschappij vaak geassocieerd met heel veel negatieve vooroordelen. 'Achtergesteld', 'crimineelgevoelig', 'agressie', etc. Ouders die ervoor kiezen om hun kinderen juist bewust naar een 'witte' school te sturen creëren voor hun gevoel kansenmogelijkheden voor hun kinderen.
  - o Je netwerk wordt 'diverser', meer witte mensen, dus meer mogelijkheden om in deze kringen te belanden, qua werk in de toekomst is dat 'beter';
  - o Je 'leert' als minderheid ook om te gaan met mensen die juist geen minderheid zijn.
  - o Als je netwerk ook wit is, wordt je voor de buitenwereld indirect geassocieerd met je bent een goeie 'kleurling'. Je hoeft je dus minder te bewijzen, omdat je er al bij hoort. (als een soort van een ongeschreven regel, als je witte vrienden hebt dan zal je wel 'anders' zijn dan de rest van je minderheidsgroep)
  - o En dit zorgt voor minder vervreemding voor het kind met witte omgevingen.
- Onder kansengelijkheid versta ik 'de mogelijkheid krijgen om eruit te halen wat er in zit, het ontwikkelen van de potentie, talenten en interesses van een kind'. Het beslaat vele terreinen binnen het leven van een kind; afkomst, thuissituatie, woon- en sociale omgeving, gezondheid, veiligheid, en onderwijs.
- Binnen het onderwijs zijn er ook veel dingen die effect hebben op de ontwikkeling van een kind, zowel 'harde' aspecten als 'zachte' aspecten. Harde aspecten zijn systeemafspraken, zoals gratis toegang tot kinderopvang, determinatie-eisen en -momenten, dekkend onderwijsaanbod naar behoeften in samenleving, etc. Hierbij moet in het belang van de leerling worden gehandeld. Zachte aspecten zijn verbinding, sociale veiligheid, persoonsvorming, sociale vorming (burgerschap), etc.
- Iets waar dit heel mooi samenkomt is bijvoorbeeld de brede brugklas (alle niveaus bij elkaar), waar je de voordelen van zowel latere determinatie als socialisatie hebt.
- Maatwerk is de essentie; je eigen pad mogen lopen. Ik zou graag af willen van het huidige systeem waar kinderen in vaste termijnen, met vaste jaarlagen en niveaugroepen doorheen worden geperst. Ontwikkelrecht als recht om die stappen te kunnen zetten binnen het onderwijssysteem die nodig zijn om jouw capaciteiten maximaal te ontwikkelen?
- Persoonlijke begeleiding van leerlingen is heel belangrijk. Niet alleen op vakgebieden maar juist ook op zelfreflectie, vaardigheden, toekomstbeeld, etc. Investeren in de relatie/samenwerking met ouders is essentieel. Daar is tijd voor nodig, voor huisbezoeken, driehoeksgesprekken, etc. En scholing voor medewerkers in duidelijke informatievoorziening, (onbewuste) vooroordelen, gesprekstechnieken, verbindend communiceren.
- Het is misschien lastig om er directe resultaat eisen aan te stellen, maar op 'ontwikkeling' zijn inspanningsverplichtingen zijn wel mogelijk. Het moet onderdeel zijn van je kwaliteitszorg op school- en bestuursniveau. Net zoals bijv. bij de wet sociale veiligheid en wet burgerschapsonderwijs: op doelgerichte en samenhangende wijze werken aan de gestelde eisen. Waarvan meten en evalueren ook onderdeel is. Aantonen dat je alle benodigde inspanningen doet ten behoeve van de ontwikkeling van een leerling.

- Ik geloof heel erg in gemengd onderwijs; diversiteit in de klas. Ik zou bijvoorbeeld als basis een soort stam- of familiegroep willen instellen met kinderen van alle leeftijden en niveaus door elkaar. Samen de dag beginnen, problemen bespreken, elkaar helpen, samen koken, sporten, toneelvoorstellingen doen, etc. En van daaruit volgt iedereen gedurende de dag onderwijs op zijn eigen niveau in (vak-)lessen. Natuurlijk loop je hier wel aan tegen de sociaalgeografische probleem dat er weinig sprake is spreiding van bevolkingsgroepen over met name basisscholen, omdat die gericht zijn op de eigen wijk. In het VO is dat al wat minder. Hoe mooi zou het zijn als er geen aparte kinderopvang, basisscholen en voortgezet onderwijs scholen meer hebt, maar centra waar het allemaal onder 1 dak zit en de populatie een afspiegeling van de bevolking is.
- Het geld dat voor deze ontwikkeltransitie nodig is bereikt nu deels structureel, deels door subsidies de scholen. Ik pleit voor structurele investeringen met duurzaam effect in plaats van de subsidieregelingen die er nu (vaak door elkaar heen) lopen, waarbij na afloop van de subsidie de effecten minimaal blijven voortbestaan en er veel administratieve rompslomp bij komt kijken. Dus wat mij betreft inzet op:
  - 1) Soepele overgangen en flexibele determinatie
  - 2) Maatwerk/gepersonaliseerd onderwijs/persoonlijke begeleiding
  - 3) Burgerschap/verbinding
  - 4) Duurzame investeringen i.p.v. subsidies

In één zin samengevat stelden de experts: ontwikkeling zou meer centraal moeten staan. Bij zo inclusief mogelijk onderwijs verschuift de focus van de leerplicht naar het ontwikkelrecht. Daarop ontstond meteen de vraag: het is zeker wenselijk, maar is daar ook een juridische basis voor te vinden?

5. Van leerplicht naar ontwikkelrecht?

De relevante wet- en regelgeving op onderwijs

Naar aanleiding van deze bevindingen vanuit de expertsessie met onderwijsprofessionals zijn we gaan onderzoeken of er een juridische basis te vinden is om ontwikkeling van ieder kind centraal te stellen. En wat bleek: het is een integraal en cruciaal onderdeel van de Kinderrechten.

'Onderwijs' is erkend als mensenrecht en in verschillende mensenrechtenverdragen opgenomen, bijvoorbeeld in de Universele verklaring van de rechten van de mens en het Europees verdrag tot bescherming van de rechten van de mens. Het is in Nederland, via een zorgplicht, verankerd in de Grondwet en een grote hoeveelheid wetten en richtlijnen, die soms onderling zijn verbonden. De meest relevante regelgeving op het gebied van onderwijs bespreken wordt hieronder besproken.

Internationaal

Onderwijs en 'ontwikkeling' als kinderrechten

Vanaf 1995 is Nederland partij bij het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (hierna ook "IVRK" of "Kinderrechtenverdrag") benoemt, los van 'onderwijs' op zich al recht zelf eveneens:

- Artikel 2: Geen discriminatie van welke aard ook, ongeacht ras, huidskleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere overtuiging, nationale, etnische of maatschappelijke afkomst, welstand, handicap, geboorte of andere omstandigheid van het kind of van zijn of haar ouder of wettige voogd.
- Artikel 3: Bij alle maatregelen betreffende kinderen vormen de belangen van het kind de eerste overweging.
- Artikel 6: Het recht op leven en ontwikkeling.

Meer specifiek bepalen artikelen 28 en 29 over het recht op onderwijs:

[Artikel 28 Kinderrechtenverdrag](#)

De Staten die partij zijn, erkennen het recht van het kind op onderwijs, en teneinde dit recht geleidelijk en op basis van gelijke kansen te verwezenlijken, verbinden zij zich er met name toe:

- a. primair onderwijs verplicht te stellen en voor iedereen gratis beschikbaar te stellen;...

[Artikel 29 Kinderrechtenverdrag](#)

Lid 1 De Staten die partij zijn, komen overeen dat het onderwijs aan het kind dient te zijn gericht op:

- a. de zo volledig mogelijke ontplooiing van de persoonlijkheid, talenten en geestelijke en lichamelijke vermogens van het kind;
- b. het bijbrengen van eerbied voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en voor de in het Handvest van de Verenigde Naties vastgelegde beginselen;
- c. het bijbrengen van eerbied voor de ouders van het kind, voor zijn of haar eigen culturele identiteit, taal en waarden, voor de nationale waarden van het land waar het kind woont, het land waar het is geboren, en voor andere beschavingen dan de zijne of hare;
- d. de voorbereiding van het kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving, in de geest van begrip, vrede, verdraagzaamheid, gelijkheid van geslachten, en vriendschap tussen alle volken, etnische, nationale en godsdienstige groepen en personen behorend tot de oorspronkelijke bevolking;

e. het bijbrengen van eerbied voor de natuurlijke omgeving.

Belangrijke elementen hieruit voor de kwestie 'inclusief basisonderwijs' zijn:

Onderwijs is een recht, op basis van gelijke kansen te verwezenlijken.

Primair onderwijs is verplicht en gratis, gericht op zo volledig mogelijke ontplooiing van het kind met eerbied voor mensenrechten, ouders, culturele identiteit, taal, waarden, het land en andere beschavingen, bereid het kind voor op een verantwoord leven in een vrije samenleving, in de geest van begrip, vrede, verdraagzaamheid, gelijkheid van geslachten, vriendschap tussen alle volken en met eerbied voor de natuurlijke omgeving.

Kort samengevat zou je vanuit de kinderrechten voor basisonderwijs kunnen zeggen:

Kinderen hebben recht op onderwijs, ze moeten verplicht naar school en wij moeten het gratis aanbieden. Het onderwijs moet gelijke kansen bieden, gericht zijn op de belangen, ontwikkeling en ontplooiing van het kind en gericht op de voorbereiding van het kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving en dit alles zonder discriminatie van welke aard ook.

Verdere verdieping van het (kinder)recht op onderwijs, ontplooiing en ontwikkeling:

Over ontwikkeling en ontplooiing in relatie tot onderwijs heeft het Kinderrechten Comité in zogeheten 'General Comments' (de uitleg wat deze rechten precies inhouden) verder bepaald³²:

- Het doel van onderwijs is:
  - de holistische ontwikkeling van het volledige potentieel van het kind, inclusief de ontwikkeling van respect voor mensenrechten, een versterkt identiteitsgevoel en verbondenheid, en zijn of haar socialisatie en interactie met anderen en met de omgeving.
  - om het kind mondiger te maken door zijn of haar vaardigheden, leer- en andere capaciteiten, menselijke waardigheid, eigenwaarde en zelfvertrouwen te ontwikkelen.
  - om het vermogen en de kans van het kind om volledig en verantwoord deel te nemen aan een vrije samenleving te maximaliseren.
- 'Onderwijs' gaat in deze context veel verder dan formeel onderwijs; het gaat om het brede scala aan levenservaringen en leerprocessen te omarmen die kinderen, individueel en collectief, in staat stellen hun persoonlijkheden, talenten en bekwaamheden te ontwikkelen en een volwaardig en bevredigend leven in de samenleving te leiden. Het Comité benadrukt dat het soort lesgeven dat primair gericht is op het vergaren van kennis, het stimuleren van concurrentie en het leiden tot een buitensporige belasting van het werk voor kinderen, de harmonieuze ontwikkeling van het kind ten volle kan belemmeren.
- Onderwijs moet kindvriendelijk, inspirerend en motiverend zijn voor het individuele kind. Scholen moeten een humane sfeer creëren en kinderen in staat stellen zich te ontwikkelen volgens hun evoluerende capaciteiten.
- Het Comité roept daarom Staten op om een alomvattend Nationaal Actieplan te ontwikkelen om de verwezenlijking van zojuist genoemde doelen te bevorderen en te controleren. Als een dergelijk plan wordt opgesteld in de bredere context van een nationaal actieplan voor kinderen, een nationaal actieplan inzake mensenrechten of een nationale strategie voor mensenrechteneducatie, moet de regering ervoor zorgen dat alle in artikel 29 genoemde elementen terugkomen en dit vanuit het oogpunt van kinderrechten.

³² General Comments of the Committee on the Rights of the Child, including CD with Concluding Observations in Europe and Central Asia, © 2006 United Nations Children's Fund (UNICEF), een overzicht van meerdere general comments van het Kinderrechten Comité.

■ Onderwijs moet er daarbij ook op gericht zijn ervoor te zorgen dat geen enkel kind de school verlaat zonder toegerust te zijn om de uitdagingen aan te gaan waarmee hij of zij kan worden geconfronteerd in het leven. Basisvaardigheden moeten omvatten het vermogen om evenwichtige beslissingen te nemen, om conflicten op een geweldloze manier op te lossen en om een gezonde levensstijl en goede sociale relaties te ontwikkelen.

■ Toekomstige generaties (de kinderen van adolescenten nu) worden hierdoor beïnvloed, aldus deze general comments:

Gezien het belang van passend onderwijs voor de huidige en toekomstige gezondheid en ontwikkeling van adolescenten, evenals voor hun kinderen, dringt het Comité er op aan dat:

- basisonderwijs van goede kwaliteit is, verplicht en beschikbaar, toegankelijk en gratis voor iedereen
- de overheid zorgt voor goed functionerende voorzieningen die geen gezondheidsrisico's voor studenten opleveren, met inbegrip van water en sanitaire voorzieningen en veilige schoolreizen;
- de overheid nodige maatregelen neemt om alle vormen van geweld en misbruik te voorkomen en te verbieden, met inbegrip van seksueel misbruik, lijfstraffen en andere onmenselijke, vernederende of vernederende behandelingen of bestraffingen op school, door schoolpersoneel en onder studenten; en
- de overheid maatregelen, attitudes en activiteiten initieert en ondersteunt die gezond gedrag bevorderen, door relevante onderwerpen op te nemen in school-curricula.

■ In dit verband verwacht het Comité gezien artikel 6 (: het inherente recht op leven en ontwikkeling van het kind) dat staten 'ontwikkeling' in de ruimste zin interpreteren; als een holistisch concept, dat de fysieke, mentale, spirituele, morele, psychologische en sociale ontwikkeling van het kind omvat.

■ Uitvoeringsmaatregelen moeten daarom gericht zijn op het bereiken van een optimale ontwikkeling voor alle kinderen. De vroege kinderjaren zijn daarbij een cruciale periode om de rechten van kinderen te realiseren. Deze jaren vormen de basis voor hun fysieke en mentale gezondheid, emotionele veiligheid, culturele en persoonlijke identiteit en het ontwikkelen van competenties. De groei en ontwikkeling van jonge kinderen varieert naargelang hun individuele aard, evenals hun geslacht, levensomstandigheden, gezinsorganisatie, zorgarrangementen en onderwijssystemen.

■ De groei en ontwikkeling van jonge kinderen worden krachtig gevormd door culturele opvattingen over hun behoeften en juiste behandeling, en over hun actieve rol in het gezin en de gemeenschap

Als we dit analyseren en vergelijken met het huidige Nederlandse onderwijsstelsel, het onderwijs (inhoudelijk) en de maatregelen die de overheid nu neemt om kansengelijkheid te bevorderen, zien we dat alle drie te kort schieten. In de basis, het fundament, wordt kansengelijkheid al beperkt, eigenlijk net zoals de onderwijsexperts al aan gaven: het recht ondersteund hun oproep voor meer focus richting de realisatie van het ontwikkelrecht van alle kinderen.

Zo ingericht, leidt het onderwijs tot een mooiere toekomst, voor onze kinderen, onze samenleving op korte en lange termijn en (dus) voor toekomstige generaties. Zoals twee andere experts het uitdrukken:

**“A happy childhood framed
by the safeguard
of children’s rights
is a strong foundation
for today’s child’s
harmonious development
and for tomorrow’s
strong societies.”**

UNICEF directeur Marta Santos Pais en
VN Kinderrechten Comité voorzitter Jacob Egbert Doek,
in de inleiding op dit overzicht van
de uitleg van het Kinderrechten Comité

Nationaal

Nederlandse (onderwijs)wetgeving:

'Onderwijs' staat in de Grondwet: Artikel 23 van de Grondwet stelt dat het onderwijs een voorwerp van de aanhoudende zorg van de regering is. Hier staan niet de bij de kinderrechten genoemde ontwikkelings- en ontplooiingskansen verwoord. Wel is de vrijheid van onderwijs, op eisen van deugdelijkheid, bekwaamheid en zedelijkheid na, in dit artikel gewaarborgd, evenals de eerbiediging van godsdienst en levensovertuiging en hiermee samenhangend garanties voor de bekostiging.

De in onze grondwet in artikel 20 (bestaanszekerheid en spreiding van de welvaart), artikel 21 (bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu), artikel 22 (volksgezondheid, woongelegenheden en maatschappelijke en culturele ontplooiing en vrijetijdsbesteding) en 23 (onderwijs als voorwerp van de aanhoudende zorg van de regering), genoemde bepalingen, hebben een grote impact op de wereld van kinderen van nu en toekomstige generaties in Nederland. Ondanks dat veel van deze verwoorde principes internationaal erkende mensenrechten zijn, kunnen burgers en toekomstige generaties hier geen direct grondwettelijk beroep op doen. Ze zijn namelijk in onze Grondwet niet als mensenrechten geformuleerd, slechts als een zorgplicht voor de overheid.

Nederland heeft onderwijs internationaal wel als (kinder)recht erkend, maar met de in artikel 23 genoemde zorgplicht komt dit recht niet duidelijk en niet voldoende terug in onze grondwet. Het is een sterk verwaterde versie van dat wat in artikel 28 en 29 Kinderrechtenverdrag is genoemd en door het Kinderrechtencomité is uitgelegd. Burgers kunnen in Nederland ook niet rechtstreeks een beroep doen bij de rechter op de sociale grondrechten, waartoe het recht op onderwijs behoort.³³

Artikel 23 Grondwet is via allerlei onderwijswetten op verschillende punten grondig uitgewerkt, bijvoorbeeld op thema's als bekostiging, onderwijsvrijheid, toezicht, aanbod en eisen aan de kwaliteit.

De leerplicht, die ook in art. 28 a Kinderrechtenverdrag wordt genoemd, is uitgewerkt in de Leerplichtwet. Deze schrijft voor dat kinderen vanaf 5 jaar moeten worden ingeschreven op een school en deze school ook regelmatig bezoeken. De ouders, niet de kinderen, zijn verantwoordelijk en aanspreekbaar voor het naleven van de leerplicht.

Naast de leerplichtwet is er een aantal (sector)wetten die minimumvoorwaarden stellen voor het onderwijs, zoals de wet op het primair onderwijs, op het voortgezet onderwijs, op de expertisecentra, op het passend onderwijs en de wet educatie en beroepsonderwijs. Om in aanmerking te komen voor financiering, moeten scholen voldoen aan deze voorwaarden. Daarnaast zijn er thema-wetten, met bepaalde thema's als medezeggenschap en onderwijstoezicht en relevante AMvB's en regelingen. Een overzicht van vrijwel alle wetten is hier te vinden.³⁴

In deze Nederlandse wetten en regelingen worden toekomstige generaties, voor zover wij hebben kunnen nagaan, niet genoemd, noch wordt melding gemaakt van een ontwikkelrecht van kinderen.

Tussenconclusie

Het huidige Nederlandse onderwijssysteem, het inhoudelijke onderwijs en de maatregelen die de overheid nu neemt om kansengelijkheid te bevorderen, schieten te kort. Kansengelijkheid wordt al in de basis beperkt, omdat de ontwikkeling van het kind niet centraal staat. Het recht ondersteunt hetgeen de onderwijsexperts al aangaven: er moet meer focus komen op ontwikkeling van ieder kind en op de realisatie van het ontwikkelrecht van alle kinderen.

³³ Zie bijvoorbeeld: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/grondwet-en-statuut/grondwet>

³⁴ Voor de goede orde: de url linkt naar de website (laatst bezocht op 23 november 2020): <https://www.onderwijsconsument.nl/onderwijswetten/>

Meest recente ontwikkelingen en plannen: naar gelijkwaardige kansen

Het is niet zo dat de overheid en de professionele onderwijsinstellingen en instituten helemaal geen oog hebben voor 'meer gelijke kansen' of initiatieven ontplooiën. Er is best veel te noemen:

Vanuit de non-profit sector

- Naar inclusiever onderwijs <https://www.naarinclusieveronderwijs.nl/> (handicap)
- COC Nederland - GSA scholen, zie <https://www.gsanetwerk.nl/> (seksuele identiteit)
- Werk.en.de.toekomst Zet zich in tegen genderstereotypering in het onderwijs (gender)
- Alliantie Genderdiversiteit. (gender)
- Beelden Brekers vanuit VHTO: Landelijk expertisebureau meisjes/vrouwen en bèta/techniek (gender)
- Wit aan zet (migratieachtergrond)
- Coöperatie Leren voor Morgen

Vanuit de overheid

- Gelijke Kansen Alliantie: <https://www.gelijke-kansen.nl/over-gelijke-kansen/beleid>
- Kansengelijkheid en Gemeente Amsterdam: <https://www.at5.nl/artikelen/194697/gemeente-investeert-in-kansengelijkheid-onderwijs>
- PO-raad die het oppakt: <https://www.poraad.nl/trefwoorden/kansengelijkheid>
- Nationale Actieplan Diversiteit en Inclusie in het Onderwijs
In het Nationaal actieplan voor meer diversiteit en inclusie in wetenschappelijk onderwijs en onderzoek komt minister Van Engelshoven van OCW met ambities en acties om een inclusieve, diverse en veilige leer- en werkomgeving te creëren. Het hoofddoel van dit actieplan is een meer diverse en inclusieve hoger onderwijs- en onderzoeksector.
In het actieplan worden vijf doelstellingen voor 2025 beschreven:
  - diversiteit beter verankeren in bestaande instrumenten.
  - bredere monitoring van diversiteit.
  - een award systeem instellen om kaders en richting te geven aan beleid.
  - institutionele diversiteitsplannen bundelen en ondersteunen.
  - inrichten van een nationaal kenniscentrum.
- De Jongerenraad van de Gelijke Kansen Alliantie (GKA) <https://www.gelijke-kansen.nl/actueel/jongerenraad>
Het programma Gelijke Kansen zet zich samen met gemeenten in voor de verbinding van school, thuis en omgeving, de inzet van effectieve interventies, het maken van analyses, het opzetten van experimenten en het actief delen en opbouwen van kennis. Elke gemeente legt vanuit de eigen lokale context afspraken en ambities vast om gelijke kansen te bevorderen. Deze afspraken en ambities worden gemaakt rondom de thema's die gelijke kansen bevorderen. Verdere aandachtsgebieden: kennisdeling, communities of knowledge en urban education.

De Gelijke Kansen Alliantie benadrukt dat er goede stappen gezet worden, maar dat kansenongelijkheid een uitdaging blijft en de situatie nog steeds ernstig is. "Verschillen tussen leerlingengroepen in prestaties blijven aanzienlijk. Het verschil in kansen tussen leerlingen met gelijke talenten en verschillende achtergronden is fors groter dan tien jaar geleden. Ook worden scholen met een meer uitdagende leerlingpopulatie veel zwaarder getroffen door het lerarentekort. Daardoor komen leerlingen die juist behoefte hebben aan extra steun terecht op scholen waar de kwaliteit van het onderwijs wordt bedreigd."

'Het bevorderen van gelijke kansen blijft daarom een sterke prioriteit voor het ministerie van OCW. Het programma Gelijke Kansen zet haar lijn de komende jaren voort. Daar blijft men werken aan het uitbreiden van het aantal GKA-agenda's en er zullen meer communities volgen rond diverse thema's.', aldus het rapport 'De Staat van het Onderwijs 2019'³⁵.

³⁵ Rapport De Staat van het Onderwijs 2019 | Onderwijsverslag over 2017/2018

6. Aanvullend juridisch kader

Hierboven zijn bepalingen van nationaal en internationaal recht de revue gepasseerd. De Ombudspersoon baseert zich bij uitspraken op deze bepalingen. Daarnaast zijn de uitspraken van de Ombudspersoon tevens gebaseerd op andere relevante wettelijke bepalingen, internationale verdragen, de uitleg daarvan, overige wet- en regelgeving, ongeschreven normen en jurisprudentie op het gebied van toekomstige generaties. Dit is vastgelegd in het mandaat van de Ombudspersoon Toekomstige Generaties. Op de website van het Lab Toekomstige Generaties staat een overzicht van het voor de deze kwestie relevante normenkader uit dat mandaat.

7. Conclusie en aanbevelingen

Versterkt ons huidige onderwijssysteem werkelijk het potentieel van al onze jongens én meisjes, biedt het gelijke kansen aan ieder kind, is het gericht op ontwikkeling en ontplooiing, is het inclusief en draagt het bij aan een inclusieve samenleving voor kinderen van huidige en toekomstige generaties?

Uit het voor deze casus onderzochte en overwogene kan met inachtneming van de geldende wet- en regelgeving en overige universele waarden en principes slechts één oordeel volgen: Ondanks alle goede intenties en nieuwe initiatieven, biedt het basisonderwijs in Nederland op dit moment onvoldoende gelijke kansen voor kinderen nu en toekomstige kinderen.

De vragen *Hoe zorgen we ervoor dat het onderwijs gelijke kansen biedt voor ieder kind?* en *Hoe maken we het basisonderwijs zo inclusief mogelijk voor onze kinderen en toekomstige generaties?* beantwoordt de Ombudspersoon kort met: De door Nederland erkende internationale kinderrechten bieden uitkomst. Erken, respecteer, bescherm en realiseer het recht van ieder kind op ontwikkeling en ontplooiing, gericht op de voorbereiding van ieder kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving met gelijke kansen en zonder discriminatie van welke aard. Richt het onderwijssysteem en het inhoudelijke onderwijs vervolgens anders in, met dit in de basis. De leerplicht en gratis beschikbaar onderwijs zijn belangrijk, ook voor toekomstige generaties. Maar van het kinderrecht op ontwikkeling, onderwijs gericht op ontplooiing en ontwikkeling voor alle kinderen en de specifieke uitleg en aanbevelingen van het VN Kinderrechten Comité in dit kader, zien we nu te weinig terug.

De Ombudspersoon Toekomstige Generaties roept daarom onderwijsinstellingen, onderwijsexperts en - professionals op deze aanbevelingen op te pakken en waar mogelijk uit te voeren en beveelt de Nederlandse overheid het volgende aan:

- 1 Realiseer in Nederland wat internationaal al via mensenrechten en kinderrechten wordt erkend: Ontwikkeling en ontplooiing van het kind staan centraal in het onderwijs. Een verschuiving van focus op leerplicht naar ontwikkelrecht.
- 2 Verander dit in de basis en zet dit in de grondwet. Breng onze grondwet en onderwijswetgeving in lijn met wat we internationaal als mensenrechten en kinderrechten hebben aanvaard en hoe het VN Kinderrechten Comité het uitlegt: verander 'onderwijs als zorg', zoals het nu in de grondwet staat, naar 'het recht op onderwijs gericht op ontwikkeling en ontplooiing van het kind'. Erken in de grondwet dat kinderen recht hebben op onderwijs met daarbinnen gelijke kansen. Daarom moeten ze naar school en bieden wij het gratis aan.
- 3 Neem (in de toelichting van) dit grondwetsartikel en in alle onderwijswetgeving op: 'Het onderwijs moet gericht zijn op de belangen, ontwikkeling en ontplooiing van het kind en gericht op de voorbereiding van het kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving en dit alles zonder discriminatie van welke aard ook'.
- 4 Maak, onderhoud en realiseer met dit in de basis een "Kinderrechten Actie Plan" voor het onderwijs, zoals het VN Kinderrechten Comité het adviseert.
- 5 Werk de andere op onderwijs gerichte aanbevelingen, adviezen en commentaren van het VN Kinderrechten Comité uit en implementeer ze in voor Nederland passende wetgeving en beleid.
- 6 Neem kinderrechten en de SDGs inhoudelijk mee in het onderwijs. De inhoud ervan helpt de ontwikkeling van kinderen gericht op een verantwoord leven in een vrije samenleving, zoals de SDGs bepalen: 'We implement this Agenda for the benefit of all, present and future generations'.
- 7 Neem kinderrechten mee bij de implementatie en realisatie van de SDGs in Nederland, meer in het bijzonder SDG 4 en SDG 10.
- 8 Neem deze principes op in het PABO onderwijs en geef ze door via docenten en bijscholing.
- 9 Geef daarbij specifiek aandacht op de in deze uitspraak genoemde en andere aandachtspunten: opleidingsniveau ouders vs. capaciteit kind, gender thema's, seksuele voorkeur, afkomst en culturele achtergrond, (toegang tot) technologie, etc. met het doel een zo inclusief mogelijk basisonderwijs voor onze kinderen en toekomstige generaties.
- 10 Meer praktisch betekent dit, ook voor het curriculum:
Richt het onderwijs inhoudelijk en praktisch zo in dat het kansgelijkheid voor alle kinderen bevordert. Maak deze stap beschikbaar voor alle kinderen en niet afhankelijk van (beschikbaarheid van bepaalde) subsidies. Maatwerk is daarbij essentieel. Een kind mag een eigen pad lopen. Stap af van het huidige systeem waar kinderen in vaste termijnen, met vaste jaarlagen en niveaugroepen door het onderwijs heen moeten. Met het ontwikkelrecht in het onderwijs staat centraal: welke stappen kun en moet jij zetten binnen het onderwijssysteem die nodig zijn om jouw capaciteiten maximaal te ontwikkelen?
- 11 Richt onderwijs inhoudelijk en praktisch zo in dat het ieder kind voorbereidt op een verantwoord leven in een vrije samenleving met gelijke kansen en zonder discriminatie van welke aard ook. Op samen leven in een samenleving.
- 12 Goed burgerschapsonderwijs, de ontwikkeling van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en fundamentele rechten, o.a. mensenrechten en kinderrechten, en het bijbrengen van de sociale en maatschappelijke competenties die leerlingen in staat stellen om deel uit te maken van en bij te dragen aan de samenleving zijn hierbij cruciaal.

- 13 Zoals het VN Kinderrechtenverdrag bepaalt, is ook het 'bijbrengen van eerbied voor de natuurlijke omgeving' en daarmee onderwijs voor duurzame ontwikkeling in dit kader relevant.
- 14 Focus nog meer op persoonlijke begeleiding van leerlingen. Niet alleen op inhoud en vakgebieden maar juist ook op zelfreflectie, vaardigheden, toekomstbeeld, etc.
- 15 Investeren in de relatie/samenwerking met ouders van kinderen is essentieel. Daar is tijd voor nodig, voor huisbezoeken, driehoeksgesprekken, etc. En scholing voor medewerkers in duidelijke informatievoorziening, (onbewuste) vooroordelen, gesprekstechnieken, verbindend communiceren.
- 16 Creëer liefst resultaat eisen, maar in ieder geval inspanningsverplichtingen op voornoemde punten. Het moet onderdeel zijn van de kwaliteitszorg op school- en bestuursniveau. Net zoals bij de wet sociale veiligheid en wet burgerschapsonderwijs: op doelgerichte en samenhangende wijze werken aan de gestelde eisen. Waarvan meten en evalueren ook onderdeel is. Aantonen dat de school alle benodigde inspanningen doet ten behoeve van de ontwikkeling van een leerling.
- 17 Stimuleer en realiseer gemengd onderwijs en diversiteit in de klas. Dit is in het belang van de ontwikkeling van ieder kind, onze samenleving als geheel en van toekomstige generaties en hun kansengelijkheid.
- 18 Neem de belangen van toekomstige generaties actief mee in al het beleid ten aanzien van onderwijs. Toekomstige generaties worden inmiddels veelvuldig genoemd in preambules van verdragen en wetteksten en in mooie zinnen en verklaringen. Dat is goed, maar niet genoeg; zorg dat hun belangen daadwerkelijk worden behartigd en hun welzijn wordt meegenomen, zoals via specifiek voor hun belangen geschreven doelen, acties en onderzoek.
- 19 Ontwikkel en onderhoud een Toekomst Effect Rapportage, die de impact op toekomstige generaties meet van beoogde besluiten, voor alle activiteiten met betrekking tot basisonderwijs. Is de impact negatief, dan wordt het besluit aangepast. Beoogd wordt altijd een positieve impact op toekomstige generaties.
- 20 Richt de beheersstructuur en beheerplannen van het onderwijs, zo in dat de belangen van kinderen op kortere termijn en onze toekomstige generaties op lange termijn voorop staan en niet pas inférier of subsidiair worden meegenomen na - veelal economische - korte termijn belangen.
- 21 Laat kinderen en jongeren meer meedenken, meepraten en meebeslissen over de toekomst van het onderwijs en daarmee van hun toekomst en voor hun toekomstige generaties. Geef hen geen papieren, maar effectieve, emancipatoire en zinvolle participatie. Dergelijke 'zinvolle participatie' vereist dat kinderen en jongeren het recht krijgen om deel te nemen en bij te dragen aan de beslissingen die hen rechtstreeks raken, met inbegrip van het ontwerp, de implementatie en de monitoring van het onderwijs.

Dit zodat het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap echt een 'Ministerie van de Toekomst' wordt. Daarvoor is nodig dat samen met ouders, leraren, schoolleiders én **de kinderen zelf** aan de slag gaan, vanuit het recht van ieder kind op onderwijs vanuit ontwikkeling en ontplooiing, gericht op de voorbereiding van ieder kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving met gelijke kansen en zonder discriminatie van welke aard ook. Voor de mooiste mogelijke toekomst.

U allen en onze toekomstige generaties hoogachtend,

Mr. Jan I. van de Venis

Waarnemend Ombudspersoon Toekomstige Generaties

Deze kwestie is tot stand gekomen
in samenwerking met WOMEN Inc.

**WOMEN
INC**
●

Het Lab Toekomstige Generaties
wordt ondersteund door:

Triodos Foundation

